

Tappajanainen Thaimaasta

”Kuopion hiv-tapauksen” myyttinen dramaturgia

Tiedotusvälineet tiesivät kertoa helmi-maaliskuun vaihteessa 1998, että kuopiolaiset olivat yhtäkkiä ryynnänneet sankoin joukoin hiv-testeihin. Tämä tapahtui sen jälkeen, kun Kuopion yliopistollisen keskussairaalan infektio lääkäri Camilla Jokinen oli antanut tiedotusvälineille tiedotteen (27.2.1998). Tiedotteessa kerrottiin Kuopiossa ”*epäiltävän* usean henkilön saaneen hiv-tartunnan suojaamattomassa seksisuhteessa kantajaan”, ja lehdet kertoivat kaupungissa liikkuvan yhdestä kolmeen ”hiv-positiivista” henkilöä, jotka tartunnastaan tietoisena harrastivat suojaamatonta seksiä.¹ Tiedotusvälineiden mukaan Kuopio kuohahti ja ryhtyi jahtaamaan ”syyllistä”.

Seurasimme molemmat aihetta ylimalkaisesti ja olimme lähinnä Aamulehden, Helsingin Sanomien ja Yleisradion tv-uutisten varassa. Juttujen mukaan kyseessä oli ”hiv-positiivinen” ulkomaalainen nainen, joka oli tieten tahtoen ollut suojaamattomassa sukupuoliyhteydessä lukuisten miesten kanssa. Jutut antoivat myös ymmärtää, että nainen saattoi olla prostituoitu. Saimme sen käsityksen, että hän oli tullut Kuopioon oma-aloitteisesti ja harrastanut siellä seksiä vain ja ainoastaan omasta tahdostaan.

Vasta oikeudenkäynnin päätyttyä, tuomion julistamisen jälkeen luimme Naistutkimus-sähköpostilistalta naisen taustasta. Suomalainen paris-kunta, joka oli itsekin ollut naisen kanssa suojaamattomassa sukupuoliyhteydessä, oli tuonut naisen Thaimaasta Suomeen noin 70-vuotiaan miehen puolisoiksi. Tiedon kertoi sähköpostilistalla oikeustieteen opiskelija, joka oli lukenut oikeuden päätöksen asiassa. Suurena roistona esitetty ”ulkomaalainen nainen” olikin siis ihmiskaupan uhri.

Kiinnostuimme tapauksesta ja päätimme ryhtyä penkomaan, mitä oli tapahtunut, ja miksi meille – ja lukuisille muille joiden kanssa asiasta olimme keskustelleet – oli jäänyt epämääräinen käsitys hullusta ulkomaalaisesta, joka tuli vartavasten tahraamaan puhtoista Kuopiota. Luimme järjestelmällisesti aiheeseen liittyvän kirjoittelun Helsingin Sanomista (HS), Savon Sanomista (SS) ja Iltalehdestä (IL) ². Mukaan otettiin myös Yleisradion televisiouutisten jutut, samoin kuin TV1:n ajankohtaisohjelma Kari

Tervo (KT), sekä Se-lehden elokuun numero, joissa tapausta puitiin. Lisäksi aineistoon tuli yksi juttu Ilta-Sanomista (IS) siksi, että kyseinen juttu mainittiin Naistutkimus-listan keskustelussa. Hankimme käyttööme myös käräjäoikeuden ratkaisun siltä osin kuin se on julkinen. Puhutimme puhelimesta Kuopion poliisissa asiaa tutkinutta rikoskomisario Jorma Makkosta ja Kuopion Yliopistollisen keskussairaalan infektio lääkäri Camilla Jokista. Saimme myös käyttööme Jokisen tiedotusvälineille antamat tiedotteet³.

Materiaalissa erottuu selvästi kolme vaihetta, jotka olemme nimenneet kliimaksiin päätyväksi *jahtausvaiheeksi*, *vaara ohi* -vaiheeksi ja *pois päiväjärjestyksestä* -vaiheeksi. Prosessi alkaa jahtausvaiheella (28.2. - 6.3), joka saa sykäyksensä infektio lääkäriin tiedotteesta. Maaliskuun kuudentena ”syyllinen” pidätetään, ja hänen nimensä julkistetaan. Tämän jälkeen pudotaan toiseen, eli vaara ohi -vaiheeseen (maaliskuun huhtikuun), jonka aikana lehdistö keskittyy kuvaamaan kuulustelujen etenemistä, pidätys- ja vangitsemismääräysten antamisesta ja syytteen määräämistä. Viimeinen, pois päiväjärjestyksestä -vaihe on lyhyt; se alkaa syytteen lukemisesta ja päättyy tuomion julistamiseen (25.5 - 28.5.) Tämän jälkeen on vain jälkimaininkeja, kuten edellä mainittu Se-lehden juttu.

Jahtausvaihe

Jahtausvaihe alkaa helmikuun lopussa; sille tyypillisiä piirteitä ovat spekulointi, liioittelu, epämääräisyys ja pelottelu. Jahtausvaihe käydään pääasiassa lehdistössä; tv-uutiset osallistuu siihen yhdellä säikeellä (2.3.). Noin viikon ajan kestävän vaiheen aikana sekä mahdollisten hi-viruksen ”tartuttajien” määrä että mahdollisten tartunnan saaneiden määrä vaihtelevat. Tiedot ovat varsin epämääräisiä. Päällimmäisenä on uhka: vakavan sairauden aiheuttava virus on irrallaan Kuopiossa!

Lehdet (IL ja SS) kertoivat 28.2. infektio lääkäri Camilla Jokista siteeraen, että Kuopiossa on liikkunut ”hiv-tartuttaja” (SS 28.2.). Iltalehden ensimmäisen jutun (28.2.) koko sivun otsikon mukaan Kuopiossa on paljastunut useita hiv-tartuntoja. Itse juttu kuitenkin kertoi useaan otteeseen, että kyseessä ovat epäilyt, joita vasta tarkistetaan.

Jokinen itse toteaa tiedottamisessaan painottaneensa sitä, että tartunnalle *altistuneita* voi olla kymmeniä. Tiedotusvälineissä tämä kuitenkin muuntui muotoon ”tartuntoja voi olla kymmeniä”. Esimerkiksi tv-uutiset toisti maaliskuun toisena päivänä kolmessa lähetyksessä (klo 17, 18 ja 20.30) sähkeen, jonka mukaan hi-viruksen levittäjiä on Kuopiossa useita,

ja kymmenien epäillään saaneen tartunnan. Uutisissa mainittiin myös, ettei annetuissa tiedotteissa kerrota levittäjien kansallisuutta tai sukupuolta. Tässä vaiheessa jo siis spekulointiin epäsuorasti sillä mahdollisuudella, ettei ”levittäjä” ole suomalainen.

Savon Sanomat epäili otsikossaan (3.3.), että tartuntoja saattaa Kuopiossa olla parikymmentä ja alaotsikossa, että tartuntoja saattaa löytyä myös naapurikunnista. Lehti korosti epidemian laajuutta kertomalla, että Kuopion terveyskeskuksessa ”varustaudutaan testattavien tulvaan” ja kondomit käyvät kaupaksi. Helsingin Sanomien mukaan ”kymmeniä on altistunut hiv-tartunnalle”. Iltalehti revittää: ”Kuopion hiv-tartunnat voivat levitä räjähdysmäisesti”. Ingressi liittää mukaan vielä uuden kohderyhmän eli huumeiden käyttäjät: ”Mikäli hiv-tartunnat ovat levinneet huumeiden käyttäjien keskuuteen, voi homma räjähtää käsiin”, kertoo Iltalehti Camilla Jokisen sanoneen haastattelussa.

Maaliskuun neljäntenä päivänä asiasta ei ole uutta kerrottavaa, mutta ”kohu” jatkuu silti lehdissä. Iltalehti on tehnyt pienen katugallupin Kuopiossa ja haastattelee entistä Miss Suomea, joka sattuu olemaan kuopiolainen. Kyseessä on tavanomainen sivuntäyttötempu, jossa milloin mihinkin aiheeseen aasinsillalla liitettävissä olevalta julkkikselta kysytään mielipidettä ajankohtaiseen asiaan. Iltalehden onneksi ex-missi on sisäistänyt roolinsa hyvin. Jutun mukaan hän sanoo, ettei voi ymmärtää, että ”joku on tahallaan levittänyt tappavaa tautia” ja kyselee ”miksi joku voi haluta viattomille pahaa”. Tässä pilkahtaa myös syyllistäminen, joka varsinaisesti korostuu vasta kliimaksissa: viruksen mahdollisesti saaneet ovat ”tartuttajan uhreiksi joutuneita”. Näin annetaan ymmärtää, että kyseiset henkilöt eivät ole itse voineet vaikuttaa mahdolliseen tartuntaan esimerkiksi suojautumalla kondomilla seksikontaktissa.

Ex-missin sanojen kautta Iltalehti leimaa tarinan hyvät ja pahat, vaikka tässä vaiheessa tapauksen taustoista ei tiedetä muuta kuin se, että liikkeellä on ”vähemmän kuin kolme” hi-viruksen levittäjää, jotka ”ilmeisesti” tai ”todennäköisesti” ovat tienneet tartunnastaan. Tästä huolimatta Iltalehti kertoo ex-missin toteavan, että kyseessä on törkeä rikos. Jutussa toistuu myös kaava, jossa haastatellut ensin kertovat tapauksen järkyttäneen heitä, mutta saman tien vakuuttavat, ettei hi-virus tietenkään koske heitä oma-kohtaisesti.

Tämän jälkeen (5.3.) vahvistuu spekulointi siitä, mahtoiko hiv-tartunnan kantaja toimia tahallaan ja jos niin mistä motiiveista (IL: ”Kostaako Kuopion hiv-tartuttaja?”). Lehdet ennakoivat myös poliisitutkinnan mahdollista aloittamista (SS: ”Poliisi aloittamassa hiv-tapauksen tutkinnan”) ja lääkärin salassapitovelvollisuuden murtamista (HS: ”Hiv-jutussa harkitaan

salassapidon murtoa”). Kiinnostavaa tässä yhteydessä on sanojen ”oikeus” ja ”velvollisuus” käyttö. Ne, jotka tietoja vaativat julkaistaviksi puhuvat lääkärin oikeudesta pitää tiedot itsellään, lääkärit puolestaan korostavat velvollisuuttaan pysyä vaiti potilaittensa intimiteettisuojan vuoksi.⁴

Juttu kytketään noin vuotta aiemmin julki tulleeseen mustan amerikkalaisen Steven Thomasin tapaukseen, jossa oikeus tuomitsi syytetyn 14 vuodeksi vankeuteen 17 tapon yrityksestä. Thomas oli ollut suojaamattomassa sukupuoliyhteydessä suomalaisnaisten kanssa, vaikka oli tietoinen hiv-tartunnastaan. Kuopiossa näyttää lehtien mukaan olevan kyseessä samanlainen kuvio, ja lehdet vaativat ”tartuttajan” nimeä julkaistavaksi.

Jahtausvaiheen kliimaksi

Kliimaksi on sähköisten tiedotusvälineiden juhlaa, johon lehdet ehtivät mukaan vasta seuraavana päivänä. Kuopion poliisi antoi iltapäivällä 6.3. tiedotteen, jossa se kertoi pidättäneensä nimeltä mainitun thaimaalaisen naisen epäiltynä tartunnan tai tartunnan vaaran aiheuttamisesta ainakin kolmelle miehelle. Lisäksi naista tiedotteen mukaan epäiltiin siitä, että hän olisi ottanut ainakin osassa tapauksista rahaa vastineeksi sukupuolisesta kanssakäymisestä.

Saman päivän aamuna Iltalehti oli jo ehtinyt otsikoida sisäministeri Jan-Erik Enestamin vaativan hiv-tartuttajan henkilöllisyyttä julki. Jutusta voi kuitenkin päätellä, ettei Enestam ole oma-aloitteisesti vaatinut nimeä julkistettavaksi. Lehdestä on siis mitä ilmeisimmin pudotettu pois tieto siitä, että vaatimus on esitetty iltapäivälehdessä haastattelussa, toimittajan asiaa kysyessä, eikä esimerkiksi hallituksen iltakoulussa. Kärjistäen voidaan kysyä, vaatiko nimeä julki Enestam vai Iltalehti. Joka tapauksessa tätä niin kutsuttua vaatimusta käsiteltiin aivan kuin kyseessä olisi ollut ministerin oma-aloitteinen puuttuminen vakavana pitämäänsä asiaan. Savon Sanomat ehätti heti seuraavana päivänä kertomaan, että Enestam on vaatinut nimen kertomista yleiseen etuun vedoten. Utisoinnilla oli myös heijastusvaikutus viranomaisten toimintaan. Tapausta tutkinut poliisi kertoo, että vaikkakin nimen julkaiseminen 6.3. oli vahinko, olisi nimi joka tapauksessa julkaistu myöhemmin, todennäköisesti seuraavana päivänä, ”koska sisäministerikin sitä jo ehti vaatia”. Poliisi oli myös aloittanut tapauksen tutkinnan 3.3. kihlakunnansyyttäjän painostuksen vuoksi ja lehtitietojen perusteella, koska rikosilmoitusta asiasta ei ollut tehty.

Nimi siis ajautui julkisuuteen vahingossa, kun kuulustelukertomus, jonka piti mennä kihlakunnansyyttäjälle, faksattiinkin vahingossa⁵ Savon

Sanomille ja Oikea Asema -radiokanavalle. Ennen kuin poliisi ehti kieltää tietojen käyttämistä, Oikea Asema luki valikoituja osia tekstistä suorassa lähetyksessä. Koska epäillyn henkilötiedot olivat tätä kautta vuotaneet julkisuuteen, poliisi katsoi, että ne oli annettava muillekin tiedotusvälineille.

Kiinnostavaa on, ettei tässä yhteydessä syntynyt minkäänlaista kohua poliisin selvästä virheestä. Olisikohan myötätunto poliisin vai epäillyn puolella vastaavassa tapauksessa, jossa epäilty sattuisi olemaan suomalainen?

Poliisin annettua tiedotteensa uutisen päälle ehätti Kari Tervo. Kello 19.30 TV1:n lähettämässä ohjelmassa Tervo luki ”neljäkymmentäviisi minuuttia sitten” saamansa poliisin tiedotteen sanasta sanaan. Hän mainitsi myös epäillyn nimen, kansallisuuden ja sen, että hänen epäillään ottaneen rahaa vastineeksi seksistä. Tervolla oli ohjelmassaan haastateltavina kihlakunnansyyttäjä Hannu Susitaival ja sairaanhoitaja Jarna Schelehoff, joiden avulla hän pyrki selvittämään, mistä oikein oli niin sanotusti kyse.

Päällimmäiseksi lähetyksestä nousevat ristiriidat, eivät suinkaan henkilöiden välillä, vaan periaatteen ja käytännön välillä. Keskustelijat ovat yhtä mieltä siitä, että lääkärin tulee periaatteessa pitää kiinni vaitiolovelvollisuudestaan. Tässä tapauksessa vaitiolovelvollisuuden murtaminen olisi kuitenkin ollut haastateltavien mielestä hyväksyttävää, jos asia ei muuten olisi selvinnyt. Tätä he perustelevat nimenomaan julkisuudella: koska kohu on syntynyt, täytyy juoruilta katkaista siivet paljastamalla syytetyhdas. Ei näytä olevan epäilystäkään siitä, etteikö pidätetty olisi syypää siihen mistä häntä epäillään. Hän on syyllinen, koska hän on käyttäytynyt ”vastuuttomasti” ja siitä syystä myös hänen henkilöllisyytensä tuli tuoda julkisuuteen. Kyse on enää siitä, pitäisikö kuvakin julkaista. Tätä haastateltavat kuitenkin vastustavat.

Toinen ristiriita nousee esiin suhtautumisessa epäillyn ulkomaalaisuuteen. Yhtäältä tulisi sairaanhoitaja Schelehoffin mukaan muistaa, että ”hiv koskettaa kaikkia” ja siksi myös niiden, jotka eivät tunne kyseistä henkilöä, mutta ovat olleet suojaamattomassa sukupuoliyhteydessä ”tuntemattoman” kanssa, tulee mennä hiv-testiin. Toisaalta epäillyn (ilmeisesti poikkeuksellisen) toiminnan voi saman sairaanhoitajan mukaan selittää hänen kulttuuristaan käsin:

Jos ajattelee sitä, että tämä tartuttaja on nyt Kaukoidästä kotoisin ja useimmat ihmiset esim. Euroopasta lentävät sinne nimenomaan ns. seksilomille, niin siellä on käytännössä tää paljon vapaampaa tää toiminta.

Tämä lausunto olisi tarjonnut mahdollisuuden laajempaan periaatteel-

liseen pohdintaan, jos Kari Tervo olisi älynnyt siihen tarttua. Myöhemmin kävi ilmi, että kyseisen naisen toivat puoliseksi 70-vuotiaalle kuopiolaismiehelle kaksi Thaimaassa seksilomalla käynyttä suomalaista turistia, mies ja nainen. KT-ohjelmassa esiintynyt syyttäjä Susitaivalkin viittaa kuin ohimennen kanssakäymisen epätasa-arvoisiin lähtökohtiin.

Nyt kun on tiedossa että on thaimaalainen ja on tiedossa että ei osaa paljon mitään kieliä, niin tämmöinen suomalainen raavas mies, niin ei tiedä mitä kieltä hän on puhunut kun hän on hakeutunut tämän naisen seuraan. Että onko ollut kansainvälinen kieli tai mikä kieli se on, millä on päästy niinku lähempään tuttavuuteen.

Tämän, kuten muidenkin epäillyn syyllisyydellä spekuloiden puheenvuorojen, taustalla tuntuu vaikuttaneen oletus siitä, että nainen on prostituoitu. Tässä kohden olisi ollut toimittajalle oiva tilaisuus kritisoida viranomaiskäytäntöjä. Poliisihan oli leimannut tiedotteessaan epäillyn prostituoiduksi, vaikka prostituutio ei ole Suomessa edes rikos, vain paritus on kriminalisoitu. Ruotsissa puolestaan on kriminalisoitu prostituoitujen käyttö, joten aiheeseen olisi voinut löytää poikkeavan näkökulman helpotikin. Kukaan keskustelijoista, toimittaja mukaan lukien, ei kuitenkaan tuntunut huomaavan muita näkökulmia, vaan epäilty oli heille itsestään selvästi syyllinen (ja kenties vielä prostituoitu, siis kaksin verroin paha). Tällä tavoin journalismi uusintaa arkijärjen mukaista ajattelua. Silloin kun on kiire, ja tieto on epätasällista, journalismi hakee tulkintansa tavanomaisista ajatuskaavoista ja stereotyyppioista (vrt. Raittila 1996).

Syylliseksi oletaminen ja suora syyttäminen näkyvät selvästi ilmaisuisissa, joita Tervo (KT) ja Susitaival (HS) käyttävät keskustellessaan pidätetyn mahdollisesta vangitsemisesta:

KT: No nytten tämä juttu tässä etenee sillä tavalla että tää nainen on nyt pidätettynä ja ilmeisesti hänet sitten maanantaina julistetaan vangituksi.”

HS: Niin, laki lähtee siitä, että viimeistään maanantaina pitää sitten pakkokeinoasiana oikeudelle esittää ne argumentit, joilla vaaditaan, että jos halutaan että se pidetään vangittuna niin oikeus sen ratkaisee, muussa tapauksessa sitten täytyy päästää vapaaksi.

Spekuloinneissa epäillyn mahdollisista motiiveista ei käy ilmi mahdollisuus, että epäilty olisi ollut tilanteessa, jossa ei ollut muuta vaihtoehtoa. Myöhemminhän ilmeni, että hän oli taloudellisesti täysin riippuvainen sukupuolikumppaneistaan.

Kari Tervo pyrkii myös aktiivisesti eroon omasta vastuustaan epäillyn

nimen julkistamisessa. Kahdessa eri repliikissä hän korostaa sitä, että nimen on julkaissut poliisi, eikä suinkaan hän, joka (vain) luki sen valtakunnallisessa televisiolähetyksessä:

[...]ollaan siinä pisteessä, että hänen nimensä on julkaistu, oliko se teidän mielestänne tarpeen. Poliisi on sen joka tapauksessa nyt tehnyt. Ja pitäisikö myös hänen kuvansa julkaista?

[...] mitä mieltä sinä olet siitä, että nimi tuli julkisuuteen, poliisi kertoi sen tiedotteessaan julkiselle sanalle?

Journalistin ohjeet sanoo yksilön suojaa käsittelevässä osuudessa, kohdassa 26 seuraavaa:

Nimen tai muiden tunnistamistekijöiden julkaiseminen rikoksia käsiteltäessä on perusteltua vain kun sillä on huomattavaa yleistä merkitystä. Henkilöllisyyttä ei yleensä tule paljastaa ennen tuomioistuinkäsittelyä, elleivät teon laadusta ja tekijän asemasta johtuvat painavat syyt sitä puolla.

Ehkä Kari Tervo oli epävarma siitä, ovatko syyt nimen julkistamiseen tarpeeksi painavia. Joka tapauksessa hän toimi täsmälleen samoin, kuin lehdistö suhteessa omaan toimintaansa Eeva Vuoren tapauksessa: pesemällä kätensä (Pietilä 1998, 55). Vierittämällä vastuun nimen ”julkisuuteen tuomisesta” poliisille, hän tulee samalla sivumennen väittäneeksi, ettei journalisteilla itse asiassa olisikaan oikeutta harkita sitä, mitä viranomaisten antamia tietoja he julkaisevat.

Susitaival puolestaan uskoo – ilmeisesti julkisuudessa esiintyneiden epäselvien tietojen nojalla – että täytyy olla tiedossa jonkun ”niistä joiden kanssa ollaan oltu tekemisissä” saaneen epäillyltä tartunnan. Hän päättelee näin siksi, että poliisilla täytyy olla vahvoja todisteita hallussaan, koska se on antanut nimen julki. Tässä kohdassa Kari Tervo painottaa poliisin tiedotteen sanamuotoa ”epäillään aiheuttaneen tartunnan tai tartunnan vaaran”. Nimi siis julkaistiin ennen kuin edes tiedettiin kenenkään saaneen tartuntaa. Tartuntoja ei lopulta ilmennyt asianomistajissa oikeudenkäyntiin mennessäkään.

Kliimaksi huipentui yli kahden minuutin mittaisessa jutussa Yleisradion puoli yhdeksän tv-uutisissa. Kyseinen päivä sattui olemaan poikkeuksellinen uutispäivä, koska silloin Jyväskylässä tapahtui suuri junaonnettomuus, jossa kuoli kymmenen ihmistä. Koko päivän tv-ohjelma oli jossain määrin sekaisin lukuisten ylimääräisten uutislähetysten takia. ”Kuopion hiv-tapaus” oli kuitenkin selvästi tv-uutisten kriteereillä päivän toinen suuri uutinen. Illan klo 20.30 uutiset nosti sen toiseksi aiheekseen

lähetyksessä, johon kaikkiaan mahtui vain viisi aihetta. Junaturma vei puolet koko ohjelma-ajasta.

Uutisissa ei mainittu epäillyn nimeä, mutta kansallisuus mainittiin. Ehkä havainnollisin esimerkki liioittelusta tulee tästä lähetyksestä.

Tv-uutiset klo 20.30:

Kuopiossa on tämän viikon aikana tehty satoja hiv-testejä, mutta uusia tapauksia ei ole paljastunut. Valtaosa tutkimuksista on kuitenkin edelleen kesken, eikä läheskään kaikkia suorassa tartuntariskissä olleita henkilöitä ole tavoitettu.

Infektiolääkäri

Camilla Jokisen tiedote:

Kuopiossa ei toistaiseksi ole todettu uusia hiv-tapauksia. Valtaosa tutkimuksista on kuitenkin kesken, ja osa suorassa tartuntariskissä olleista henkilöistä on tavoittamatta.

Näin rinnakkain asetettuna on helppo huomata kuinka pienillä liioittelun keinoilla ja sanavalinnoilla asian merkitys ja sävy muuttuvat. Vasemmanpuolinen versio tuottaa vaikutelman hallitsemattomasta tilanteesta: suorassa tartuntariskissä olleita henkilöitä näyttää olevan vähintään useita kymmeniä ellei satoja. Alkuperäisen tiedotteen sanamuoto kertoo, ettei uusia tapauksia ole löytynyt, mutta asiaa tutkitaan edelleen. Tartuntariskissä olleet henkilöt tuntuvat olevan tiedossa, mutta heitä ei vielä ole tavoitettu.

Merkillisintä on, että kyseinen esimerkki on julkisen palvelun television arvokkaimmalta paikalta: Yleisradion pääkanavakseen kutsumansa TV1:n niin sanotusta pääuutislähetyksestä. Kun kyseinen uutislähetys on yhäkin yksi valtakunnan katsotuimmista televisio-ohjelmista, syy kärjistyksiin ei voi olla tarpeesta myydä ohjelma katsojille. Kyse näyttäisi olevan kahdesta asiasta: toisaalta siitä, että iltapäivälehtimäinen asioiden värittäminen ja kärjistäminen näyttää tulleen hyvän journalismin ideaaliksi. Hyvä juttu on iskevä ja myyvä. Toisaalta, vaikka tv-uutisten toimittajan ei tarvitsekaan kilpailla katsojien suosioista – nämähän ovat paikalla joka tapauksessa – hänen täytyy silti kilpailla paikasta ja arvostuksesta uutisorganisaatiossa. Tuo arvostus tulee kovina pidettyjen juttujen tekemisestä, ja jos aiheet itsessään eivät ole tarpeeksi kovia, niiden terästäminen näyttää olevan hyväksyttävää.

Omaa elämänsä elävä itsenäinen olio nimeltä julkisuus viittaa jälleen itseensä kyseisessä tv-uutisjutussa, toimittajan spiikissä: “Kuopion tapaus tuo väistämättä mieleen amerikkalaisen Steven Thomasin *kohuoikeudenkäynnin* ja siihen liittyneen julkisuuden.” Itse asiassahan koko kohu oli sama asia kuin oikeudenkäyntiin liittynyt julkisuus. Uutiset kuitenkin antaa

ymmärtää, että yhtä lailla kohu kuin julkisuuskin syntyivät toimittajista ja tiedotusvälineistä riippumatta. (vrt. Pietilä 1998.) Kliimaksin jälkeen Yleisradion tv-uutiset vaikenee asiasta. Siihen palataan sähköellä vasta 25.5., jolloin epäilylle luetaan syytteet.

Vaara ohi -vaihe

Lehdet pääsivät kliimaksivaiheeseen vasta päivän viipeellä, ja siten itse asiassa liukuivat suoraan vaara ohi -vaiheeseen. Siinä huomio keskittyy yksilöön: syyllinen on löytynyt ja voidaan hengähtää helpotuksesta. Iltalehti kertoo: ”Kuopion hiv-tartuttaja on nainen Kaukoidästä”, Helsingin Sanomat muotoilee: ”Hiv-tartuttajaksi epäilty on thaimaalainen nainen” ja Savon Sanomat kertoo rohkeasti etusivun otsikossaan ”hiv-tartuttajan” nimen. Juttujen perusteella jää epäselväksi, onko kukaan saanut tartuntaa. Lisäksi jutuissa mainitaan kanssakäyminen vain miesten kanssa, missään vaiheessa ei kerrota, että epäilty on ollut seksisuhteessa myös naisen kanssa.

Tautitilannetta seurataan vielä vaara ohi -vaiheessakin. 12.-16. maaliskuuta Savon Sanomat, Iltalehti ja Helsingin Sanomat julkaisevat pienehköjä juttuja Kuopion tautitiedoista, mutta nämä ovat keskenään ristiriitaisia.

Savon Sanomat kertoo, että ”Kuopiossa ei ole vielä löydetty ainuttakaan uutta hi-virustartuntaa, vaikka Kuopion terveyskeskuksen ja SPR:n Pluspisteen testeissä on käynyt puolentoista viikon aikana kaikkiaan noin 450 ihmistä” (SS 12.3.). Helsingin Sanomat uutisoi yhden palstan pikkujutussa: ”Kahden viime viikon aikana Kuopiossa tehdyissä 350 aidstestissä on tullut tähän mennessä ilmi yksi hiv-tartunta. Kuopion poliisilla ei ole tietoa siitä, mistä tartunta on peräisin.” (HS 13.3.)

Savon Sanomat puolestaan kirjoittaa STT:lta lähtöisin olevassa jutussa: ”Hiv-tartunta on todettu vangittuna olevan lisäksi yhdellä henkilöllä. Sitä ei tiedetä, mistä tämä toinen henkilö on saanut tartunnan.” (SS 13.3.) Seuraavana päivänä Savon Sanomat taas tietää, että ”Kuopiossa on käynyt hiv-testeissä viimeisten kahden viikon aikana noin 500 ihmistä. Toistaiseksi ei ole tullut ilmi yhtään uutta hiv-tartuntaa.” Kaiken kaikkiaan Kuopiossa on ”kaikkiaan alle viisi hi-viruksen kantajaa”, jotka kuitenkin Camilla Jokisen mukaan ovat vanhoja tapauksia. (SS 14.3.)

Iltalehden 16.3. mukaan ”Kuopiossa on tehty kaikkiaan viitisen sataa hiv-testiä sen jälkeen, kun hiv-kohu puhkesi. Thai-naisen lisäksi on löytenyt yksi positiivinen testitulos”. (16.3.) Savon Sanomat puolestaan tietää

kertoa, että ”Kaupungissa on tehty viitisen sataa hiv-testiä sen jälkeen, kun kohu alkoi. Yksi positiivinen testituloks on löytynyt.” (SS 17.3.)

Jutuista ei tarkkaan lukemallakaan saa tolkkua, montako ihmistä testeissä kävi, puhumattakaan siitä, löytyikö hiv-kohuun yhdistettäviä uusia tapauksia yksi vai ei yhtään. Vai tuliko esiin muita hiv-tapauksia, jotka kuitenkin eivät ole uusia tai eivät lainkaan liity kyseessä olevaan tapaukseen?

Joulukuun toiseksi viimeisenä päivänä 1998 Camilla Jokinen totesi puhelinhaastattelussa, että tehotestausten jälkeen Kuopiosta löytyi yksi hiv-tartunta, ja sekään ei näytä liittyvän kyseiseen tapaukseen.

Pois päiväjärjestyksestä

Viimeiset uutiset Kuopion hiv-tapaus tuotti oikeuskäsittelyn aikana. Toukokuun 25. päivänä Ylen klo 13:n uutislähetys kertoo sähkössä:

Kuopion käräjäoikeudessa on alkanut oikeudenkäynti hi-viruksen levittämisestä syytettyä naista vastaan. Syyttäjä vaatii 38-vuotiaalle thaimaalaiselle naiselle rangaistusta neljästä tapon yrityksestä; vaihtoehtoisena syyteenä on neljä törkeän pahoinpitelyn yritystä. Nainen on kuulusteluissa myöntänyt olleensa suojaamattomassa sukupuoli-yhteydessä viiden ihmisen kanssa. Hän on ollut aiemmin vangittuna maaliskuusta lähtien.

Savon Sanomat arvelee seuraavan päivän lehdessä, että ”oikeuskäsittelyn aikana syyte voi saada vielä lisääkin vivahteita”. Nyt tuodaan myös esiin epäily, ettei tapaus ehkä olisikaan verrannollinen Steven Thomasin tapaukseen, koska Kuopiossa syytteessä oleva nainen ”tietää tuskin mitään hi-viruksesta ja aidsistakin hyvin vähän. Lisäksi nainen on ”joutunut” kulttuurista toiseen avioliiton myötä. Syytetty osaa ainoastaan thai-kieltä, joten oikeussalissa kaikki keskustelu tapahtuu tulkin välityksellä.” (SS 26.5.)

Seuraavana päivänä Helsingin Sanomat tietää jo, että syytevaihtoehtoja on tullut yksi lisää: syyte voi nyt tulla viidestä vaaran aiheuttamisesta. Perusteluja syyteen lieventämiseen ei lyhyessä uutisessa anneta.

Käräjäoikeus päätyi tuomitsemaan naisen puoleksitoista vuodeksi ehdolliseen vankeuteen viidestä vaaran aiheuttamisesta. Ylen tv-uutiset kertoivat tuomiosta 27.5. pääuutislähetyksessään. Syytä siihen, miksi tuomio oli huomattavasti syytettä lievempi, ei kerrottu. Tuomion kertoivat otsikossaan myös tutkimamme kolme sanomalehteä. Niistä poikkeaa Ilta-Sanomien otsikko 28.5., jonka etsimme käsiimme vasta Naistutkimus-listalta saamamme vihjeen perusteella. Se kääntää aiemmat spekulatiot pääläel-

leen ja toteaa syyttäjä Susitaipaleen suulla: ”Kuopion hiv-naisen tuomiota ei voi verrata Steven Thomasin tapaukseen”. Alaotsikossa siteerataan laamannia, jonka mukaan asianosaisten olisi pitänyt ymmärtää tartuntariskit. Juttu poikkeaa muista myös sikäli, että se kertoo melko yksityiskohtaisesti thaimaalaisen naisen Suomeen tuloon liittyneistä taustoista.

Yksikään uutinen ei saa kainalokseen juttua, joka laajentaisi yksittäisen rikoksen käsittelyä esimerkiksi sellaisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin kuin suomalaisten Kaukoitään suuntautuvaan seksimatkailuun tai ulkomaalaisten naisten välitykseen suomalaismiesten vaimoiksi. Pelkät lehtiutiset lukemalla asiasta syntyy aika erilainen kuva kuin käräjäoikeuden päätöksen perusteella. Sen mukaan syytetty thaimaalainen nainen on esimerkiksi ollut taloudellisesti täysin riippuvainen miehistä ja naisesta, jotka olivat juttussa asianomistajina.

Tämän puolen asiasta oivalsi Se-lehti, joka sai aiheesta elokuun numeroonsa puolentoista aukeaman jutun. Aikaisemmassa uutisoinnissa roiston osan saanut tuomittu on Se-lehdessä uhrin asemassa. Kirjoittajan mielestä oikeudenkäynnissä ”syytettyjen penkillä istuu väärä ihminen”, sillä naisenhan on ”yksinkertainen ja ymmärtämätön ihminen”, jota on käytetty hyväksi ”houkuttelemalla hänet vieraisiin oloihin, joissa hän lopulta on jäänyt täysin heitteille ja seksinälkäisten hyväksikäyttäjien armoille”.

Se-lehti tuo asian toisen puolen esiin tavalla, joka uusintaa yhtä yleisintä kehitysmaiden naisista käytettyä stereotypiaa. Tässä stereotypiassa naiset ovat vain avuttomia raukkoja ja olosuhteiden uhreja, joilla ei ole oikeutta puhua omasta puolestaan. Ennen kaikkea juttu dramatisoi aiheen ja tekee siitä yksityisen ihmisen tragedian, sen sijaan että kytkisi sen laajempiin raameihinsa.

Koko tapauksen saamaa julkisuutta ajatellen on kuitenkin huomionarvoisempaa se, että tapahtumien käänköpuoli tulee esiin vähemmän arvoitetussa ja myös suhteellisen pienilevikkisessä viikkojulkaisussa. Vakavasti otettavina pidetyt uutisvälineet kuten Yleisradio ja Helsingin Sanomat eivät aiheeseen puutu, vaikka tapa, jolla tapaus niissä käsiteltiin tuntuu vaativan suorastaan oikaisua.

Syyllyttäminen, spekulointi, liioittelu – ja vastuu

Pois päiväjärjestyksestä -vaihe on nopeasti ohi, ja rauha palaa Kuopioon. Tiedotusvälineet eivät noudata niin kutsuttua hyvää journalistista tapaa siinä, että asia seurattaisiin loppuun saakka. Syytetyn oikeudenkäynti raportoitiin, mutta ei hiv-tapausten määrän kehitystä.

Millainen kuva yleisölle Kuopion hiv-tapausten määrästä mahtoi jäädä, kun ensimmäiset epidemiaa ennustavat otsikot leiskuivat sivun laidasta laitaan ja todellisista testituloksista kertovat – tosin epätasälliset – luvut uutisoitiin 1-2 palstan pikkujuttuina?

Analysoidessaan Eeva Vuori -kirjoittelua suomalaisessa lehdistössä 1997 Pietilä (1998) toteaa, että median oli vaikea myöntää omaa osuuttaan Vuori-jupakan paisutteluun tai väärinymmärrykseen. Sekä asiantuntijat että kansalaiset esiintyivät lehtien palstoilla kuin olisivat putkahtaneet sinne puhtaasti omasta aloitteestaan, vaikka aloite useimmiten tuli toimittajilta. Sama kaava toistuu hiv-jutuissa. Enestam, Miss Suomi ja tavalliset kuopiolaiset sanovat sanansa, kun toimittaja kysyy. Heillä kenelläkään ei kuitenkaan ole taustatietoja enempää kuin mitä ovat sattuneet tiedotusvälineistä saamaan. Journalismi muistuttaa siis enemmänkin kahvipöytäkeskustelua, jossa kukin puhuu siltä pohjalta, mitä on asiasta joskus sattunut kuulemaan tai miltä milloinkin tuntuu. Vastuu sanotusta näyttää kuitenkin lankeavan sanojalle, journalisti ohentaa itsensä läpinäkyväksi välittäjäksi.

On tietenkin ymmärrettävää, että hiv-vaaraa ei haluta vähätellä. Tässä tapauksessa journalismi – toimiessaan kuten yleensä: kärjistäen ja nojautuen ilmeisimpään – nimenomaan palveli viranomaistahon halua nostaa asiasta meteli. Tartuntatauteihin erikoistunut lääkäri halusi säilyttää ihmiset hetkeksi, jotta he muistaisivat kondomin käytön ja kävisivät hiv-testissä. Tiedotusvälineiden paisutuksen myötä sadat riensivätkin testeihin ja kondomien menekki Kuopiossa kasvoi.

Journalismin kannalta erityisen epämukavaa on se, että asian raportointi jää puolitiehen. Tapauksen taustoista ei kerrota muutamaa poikkeusta lukuunottamatta sittenkään kun ne ovat jo tarjolla, oikeusviranomaisten antamina. Journalistit eivät olleet Kuopion tapauksessa kiinnostuneita arkijärjestä poikkeavista näkökulmista edes silloin, kun ne olisivat olleet varsinaisen uutisen puutteen vuoksi tarpeen. Poikkeavia näkökulmia oli kuin tarjottimella erityisesti sen jälkeen kun epäillyn kansallisuus tuotiin julkisuuteen: Miten esimerkiksi jatkoivat elämäänsä Kuopiossa asuvat muut thaimaalaiset kohun aikana ja sen jälkeen?

Yhdessäkään tiedotusvälineessä ei kuultu vähemmistöryhmien edustajia, vaikka eräs Suomessa asuva ulkomaalainen leimattiin julkisesti ”vastuuttomaksi” ja rikolliseksi. Tältä osin uutisointi aiheesta noudatti sitä linjaa, jota journalismi yleensä kulkee suhteessa vähemmistöryhmiin. Näiden ryhmien edustajia haastatellaan harvoin, ja usein ääneen pääsevät valtaväestön viranomaiset silloinkin kun olisi mahdollista haastatella jotakuta, jota asia varsinaisesti koskee. (vrt. SJL 1996.)

Pentti Raittila (1996) on Estonia-onnettomuuden lehtikirjoittelua tutkiessaan todennut, että journalisteilla on taipumus tapahtumien syitä etsiessään tukeutua ilmeisimmältä näyttävään uusien selitysten etsimisen sijasta. Vastaava ajatus tulee mieleen Kuopion hiv-juttuja lukiessa. Ilmeisimmältä näyttävä selitysmalli nostetaan esiin jo ensimmäisessä Savon Sanomien jutussa, kun luodaan yhtäläisyyksiä kyseessä olevan ja Steven Thomasin tapauksen välille. Kuopion tapauksessakin siis toimii Pentti Raittilan (emt. 27) kuvaama toimintatapa: ”Kun luullaan, stereotyyptit ja kulttuuriset ajattelumallit nousevat ohjaamaan hajanaisten palasten kokoamista eheäksi selitykseksi”.

Pelkistämisen ja kärjistämisen tekniikat liittyvät ”faktuaalistamiseen” tietävyysvaikutelmaan pyrkivässä uutisjournalismissa. Esittäytymällä tietäväksi uutinen samalla osoittaa katsojalle ja lukijalle, mikä on tärkeää. Käytännössä faktauutinen syntyy, kun tarinaan sopimattomat ainekset jätetään vähälle huomiolle ja sommitellaan juttu kulttuuristen stereotyyppien ohjaamana ja journalististen kaavoittumien vahvistamana. (Kunelius 1993; Raittila 1996) Edellisten pohjalta Kaukoidästä kotoisin olevat naiset ovat ensisijaisesti eksoottisia ja eroottisia. Journalistiset kaavat taas kytkevät heidät yhtäältä Sir Vilin kaltaisten prostituutiota läheltä liippaaviin ilmiöihin ja toisaalta aiemmin hiv-positiivisena leimatuksi tulleen ulkomaalaisen Thomasin tapaukseen.

”Kuopion hiv-tapaus” osoitti selvästi, että ”media” osallistui elimellisesti tapauksen kulkuun eikä vain ulkopuolisena raportoinut siitä. Tässäkin tapauksessa useissa kohdin viranomaiset toimivat lehtitietojen tai televisiosta saamiensa mielikuvien perusteella. Syyttäjä esimerkiksi totesi televisiohaastattelussa, että hän oli päättänyt ryhtyä jyrkkiinkin toimenpiteisiin lääkärin vaitiolon murtamiseksi *luettuaan lehdestä* tämän aikovan pysyä vaiti. Poliisi puolestaan *luki lehdestä* Enestamin vaatineen nimeä julki, ja arveli että tämä olisi johtanut julkistamiseen ellei nimi olisi vuotanut vahingossa. Ylipäätään nimen julkistamista pidettiin välttämättömänä, koska asiasta oli syntynyt ”kohu”. Viranomaiset myös käyttivät tiedotusvälineitä kohun nostattamiseksi, kun se oman profession käytäntöjen kannalta näytti tarkoituksenmukaiselta.

Sen koommin, kun asia pyyhittiin pois tiedotusvälineiden päiväjärjestyksestä, emme ole kuulleet viranomaisten toimista. Kuten todettua, Camilla Jokinen on tyytyväinen: kohulla saatiin mitä haluttiin. Jokinen ei myöskään usko metelistä aiheutuneen tuomitulle suurempaa harmia. Kuopion poliisi puolestaan kertoo hakeneensa tuomitulle karkotusta, koska ”ehdot sille täytyvät”. Ulkomaalaisvirasto kieltäytyy kertomasta onko karkotusta haettu, mutta sanoo, että yleensä karkotuspäätöksen valmistumi-

nen kestää noin kymmenen kuukautta. ”Kuopion hiv-tapauksen” tarina ei ole siis vielä lopussa. Se päättynee korkeintaan parin palstan uutiseen karkotuksesta joskus kevään kuluessa.

Katja Valaskivi

YTM, tutkija, Tampereen yliopisto

Mari Maasilta

YTM, suunnittelija, Tampereen yliopisto

Lähteet:

- Jokinen, Camilla (1998)
(Infektiolääkäri, Kuopion yliopistollinen keskussairaala) Puhelinhaastattelu 30.12.
- Kunelius, Risto (1993)
Uskottavuuden anatomia. Kova uutinen, genre ja kansalainen. Tiedotustutkimus 16: 2, 33 - 45.
- Käräjäoikeuden ratkaisu 27.5.1998, no 416
- Makkonen, Jorma (1998)
(Rikoskomisario, Kuopion poliisi) Puhelinhaastattelu 16.12.
- Pietilä, Veikko (1998)
Suomen lehdistön menetetty maine? Eeva Vuoren julkinen myllytys 16.8-24.8.1997. Journalismikritiikin vuosikirja 1998. Tiedotustutkimus 21: 2, 48 - 65
- SJL (1996) Etniset vähemmistöt – Maahanmuuttajat – Ulkomaalaiset. Kuinka raportoida? Suomen Journalistiliitto: Mediakriittinen julkaisusarja 4.
- Raittila, Pentti (1996)
Estonia-katastrofin uutisointi virolaisuutta rakentamassa. Tiedotustutkimus 19: 2, 20-35.

Viitteet:

- 1 Camilla Jokinen (1998) kertoo antaneensa tiedotteen sen jälkeen kun hän oli saanut kaksi samansisältöistä puhelinsoittoa. Soittajat olivat juuri saaneet kuulla, että heidän sukupuolikumppanillaan oli hi-virus. Kyseinen kumppani oli ollut hoidossa sairaalassa hiv-tartunnan vuoksi vuodesta 1995 lukien, mutta tartunta oli valjennut soittajille vasta vastikään. Jokisen mukaan aiheesta levisi kaupungilla huhuja, ja hän halusi tuoda asian julki ja muistuttaa ihmisiä kondominkäytön tärkeydestä. Hän kertoi tässä vaiheessa tartuttajia olevan yhdestä kolmeen, koska ei tiennyt tarkkaa lukumäärää.
- 2 Kiitokset Timo Liljalle, joka etsi lehtijutut arkistosta.
- 3 Pyysimme tiedotteita myös poliisilta, mutta niitä ei löytynyt.
- 4 Julkisuudessa ei kerrottu, että Jokinen kollegoineen oli pyytänyt poliisilta lisäaikaa saadakseen tutkia tarkemmin sitä montako tartuntaa lopultakin löytyy. Poliisi kuitenkin aloitti tutkinnan lehtitietojen perusteella ja kihlakunnansyyttäjän painostuksesta, ennen kuin lääkärit olivat saaneet omia tutkimuksiaan loppuun.
- 5 Sekä Kuopion poliisi, että lääkäri, jonka kuulustelukertomuksesta oli kyse, vakuuttavat että kyseessä oli vahinko. (Makkonen 1998, Jokinen 1998).